

- ilmaiseminen suomen kielessä. Tutkimus olla-, tehdä- ja tulla-verbillisistä tekstilauseista käyttökontekstissaan.* Annales Universitatis Turkuensis C 410. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6210-5>.
- PALDANIUS, HILKKA 2020: *Kuka aloitti kylmän sodan? Lukion historian aineis-
topohjaisen esseen tekstilaji tiedonalan
tekstitaitojen näkökulmasta.* Jyväskylä
Studies in Humanities 227. Jyväskylä:
Jyväskylän yliopisto. [http://urn.fi/
URN:ISBN:978-951-39-8175-4](http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8175-4).
- SHORE, SUSANNA 2005: Referoinnista
projektiin ja metarepresentaatioon.
– Markku Haakana & Jyrki Kalliokos-
ki (toim.), *Referointi ja moniäänisyys*
s. 44–82. Helsinki: Suomalaisen Kirjalli-
suuden Seura.
- 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsen-
nyksestä. – *Virittäjä* 112 (1), s. 24–65.
- 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielen-
käytön lajit systeemis-funktionaalisessa
teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero
Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä
& Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi.
Tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157.
Helsinki: Gaudeamus.
- 2012b: Systeemis-funktionaalinen teoria
tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen,
Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla
Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genre-
analyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*
s. 158–185. Helsinki: Gaudeamus.
- SURAKKA, MAIJA 2019: *Ajan paikka. Ajan-
ilmausten kehityspolkuja lasten kielessä.*
Publications of the University of Eastern
Finland Dissertations in Education,
Humanities, and Theology 134. Joen-
suu: Itä-Suomen yliopisto. [http://urn.fi/
URN:ISBN:978-952-61-2973-0](http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2973-0).
- VILKUNA, MARIA 2000 [1996]: *Suomen
lauseopin perusteet.* Kotimaisten kielten
tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Hel-
sinki: Edita.
- VIRTANEN, MIKKO 2015: *Akateeminen
kirja-arvio moniäänisenä toimijana.*
Helsingin yliopisto. [http://urn.fi/
URN:ISBN:978-951-51-1760-1](http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1760-1).

Suomalainen kielimaisema elettyinä ja koettuna

Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen & Pirkko Nuolijärvi (toim.): *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1465. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020. 387 s. ISBN 978-951-858-247-5.

Harva kielitieteilijöiden johtama tutkimus-hanke on saanut julkisuudessa niin laajaa näkyvyyttä kuin ”Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa” (2017–2020), joka käynnistettiin Helsingin yliopistossa Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhluvuotena ja jossa kerättiin aineistoa eri puolilta Suomea eri yliopistojen välisenä yhteistyönä. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa

-hanke on ollut esillä eri medioissa, ja hankkeessa kerättyjä kielielämäkertoja esittelevä valokuvanäyttely kiersi useilla paikkakunnilla vuonna 2019 (100suomalaistaverkkosivusto). Tulkintoja näyttelyssä esillä olleista elämäkertoista on myös ehditty jo tutkia (Mononen & Lappalainen 2020). Kokoomateos *Suomalaisten kielellistä elämää* sisältää kuitenkin ensimmäiset varsinaiset tutkimustulokset hankkeessa kerätyistä laajasta haastatteluaineistosta. Hanke jatkaa ansiokkaasti fennistisen kenttätöiden perinnettä mutta kehittää tätä edelleen yhdistämällä eri tieteenaloja ja taidetta sekä painottamalla monikielisyttä niin haastateltavien valinnassa kuin haastattelu-kysymysten muotoilussakin.

Kokoomateos tarkastelee Suomen kielitilannetta ja siinä tapahtuneita muutoksia yksilöiden kertomana ja merkityksellistämänä. Keskeisiä teemoja ovat monikielisyys rinnalla kielikäsitteet ja -asenteet sekä kielellinen variaatio. Teemat ovat ajankohtaisia, mutta teos avaa uusia näkökulmia myös satavuotiaan Suomen monikieliseen menneisyyteen. Teoksen sisällöissä erityistä huomiota saavat Suomessa puhuttavat vähemmistökieliset – muiden muassa suomenruotsi, saamen kielet, karejala, romani, tataari, venäjä, suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli, englanti ja vietnam – , joihin suhtautuminen sekä valtaväestön että vähemmistöjen itsensä keskuudessa on vaihdellut eri aikoina. Teos tuo lisäksi havainnollisesti esiin, miten suhtautuminen eri kieliin ja niiden käyttöön voi vaihdella myös yksilön elämänsä aikana.

Kokoomateoksen kirjoittajat ovat pääosin sosiolingvisteinä ansioituneita suomen kielen tutkijoita, mutta tekijäjoukossa on myös ruotsin kielen tutkija, kaksi kulttuurintutkijaa ja ammattivalokuvaaja. Teos jakaantuu neljään osaan, joista jokaista käsittelee seuraavaksi omassa alaluvussaan. Teos alkaa toimittajien kirjoittamalla lyhyellä esipuheella, jonka jälkeen osa 1 esittelee hankkeen taustan ja tavoitteet ja luo yleiskatsauksen suomalaisen kielimaisemaan nyt ja menneisyydessä. Osat 2 ja 4 sisältävät yhteensä seitsemän hankkeesta kerättyyn aineistoon perustuvaa tutkimusartikkelia, ja osa 3 esittelee 11 pienoiselämäkertaa, joissa haastatellut esiintyvät omilla etunimillään ja valokuvillaan. Teoksen lopussa on yhdeksän sivuinen asiasanahakemisto.

Teoksen tausta ja tavoitteet

Ensimmäisen osan ”Satavuotiaan Suomen kielimaisema ennen ja nyt” aloittaa Kaarina Hipin, Hanna Lappalaisen ja Pirkko Nuolijärven johdantoartikkeli ”Sata suo-

malaista kielellistä elämäkertaa hankkeena ja aineistona”. Artikkelin valottaa hankkeen taustoja ja esittelee yksityiskohtaisesti aineiston suunnittelu-, keruu-, käsittely- ja tallennusperiaatteet. Keskeinen käsite on *kielellinen elämäkerta*, jolla tarkoitetaan haastateltavan elämänvaiheita ja eri vaiheisiin liittyneitä kielenkäyttötilanteita ja kielikäsitteitä (s. 24). Yhteensä hankkeessa kerätty aineisto sisältää 131 eri puolilla Suomea toteutettua haastattelua ja 33 valokuvaa. Haastatteluista 100 muodostaa niin sanotun perusaineiston, jossa on pyritty alueellisten ja sosiaalisten taustamuuttujien osalta edustavuuteen ja joka mahdollistaa myös kvantitatiivisten yhteenvedojen tekemisen.

Uutta kielielämäkertaa-aineistossa on, että siinä kokemuksiaan kielistä ja kielenkäytöstä kertovat erikieliset Suomessa asuvat ja että myös haastattelut on toteutettu haastateltavan vahvimman kielen mukaan joko suomeksi, ruotsiksi tai suomalaisella tai suomenruotsalaisella viittomakielellä. Uudenlaista ajattelutapaa ilmentää myös aineistonkeruutapa. Vaikka opiskelijat ovat Suomessa perinteisestikin kantaneet suuren vastuun erilaisten puhutun kielen aineistojen tallentamisesta (mm. Yli-Paavola 1970: 23; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 20, 22), aivan tämänkaltaista eri yliopistojen yhteistä keruuta ja haastatteluista ja litteroinnista vastanneiden opiskelijoiden perehdytystä ei ole aikaisemmin toteutettu. Artikkelin liitteistä löytyvät opiskelijoille annetut litterointiohjeet, litterointimerkkien selitykset sekä haastatteluissa hyödynnetty kysymysrunko. Tähän artikkeliin kaikki aineistoa käyttävät voivat vastaisuudessa viitata omilla julkaisuillaan.

Jo johdantoartikkelissa tuodaan selvästi esille kokoomateoksen ja koko hankkeen kielipoliittinen päämäärä: tavoitteena on vahvistaa vähemmistökielten näkyvyyttä ja vähentää muunkielisiin kohdistuvia ennakkoluuloja. Teoksen varsinaisena kielipoliittisena julistuk-

sena voi kuitenkin pitää Heikki Paunosen katsausartikkelia ”Jokaisella on oikeus omaan äidinkielen”. Artikkelialkaa Suomen kielilainsäädännön ja kansainvälisen kielellisiä oikeuksia käsittelevien julistusten ja sopimusten läpikäymisellä ja jatkuu sitten Suomessa puhuttavien kieliryhmien historian ja nykytilanteen esittelyllä. Omissa luvuissaan käsitellään kansalliskieliä sekä Suomen vanhoja ja uusia kielivähemmistöjä. Erityistä huomiota kiinnitetään äidinkielen merkitykseen.

Aihe on laaja, ja vaikka artikkeli on loppuviitteinen ja lähteinen 50 sivua pitkä, käsittely jää väistämättä joidenkin kieliryhmien tai ajanjaksojen kohdalla hieman pintapuoliseksi. Artikkelissa muun muassa todetaan, ettei Suomen kieliloissa tapahtunut kovinkaan suuria muutoksia 1920-luvulta 1970-luvun alkuun (s. 81). Itäisten rajaseutujen asukkaille kyseiseen ajanjaksoon mahtui kuitenkin kaksikin kielimaisemaa ratkaisevalla tavalla muokannutta käännettä, jos aikarajaus venytetään alkamaan Suomen itsenäistymisestä. Ensimmäinen käänne oli itärajan sulkeutuminen vuonna 1918, mikä katkaisi äkillisesti rajanylisen kanssakäymisen sekä Laatokan pohjoispuolisessa Raja-Karjalassa että Karjalankannaksella. Alueilta oli vuosisatojen ajan kuljettu Venäjällä muun muassa rahdijonissa ja kausitöissä, ja myös rajanyliset avioliitot olivat Raja-Karjalassa tavallisia (mm. Hämynen 1993). Nämä yhteydet pitivät siis yllä Suomen rajaseutujen asukkaiden kanssakäymistä rajan itäpuolella eläneiden karjalan- ja venäjänkielisten kanssa. Suomen itsenäistyminen ja itärajan sulkeutuminen sitä vastoin merkitsivät, että kontaktit suomen kielen puhujiin ja suomalaiseen kulttuuriin vahvistuivat Raja-Karjalan karjalankielisilläkin merkittävästi (Uusitupa & Koivisto 2020: 157, 176–179). Toisena käänteenä olivat tietenkin vuosien 1939–1945 sodat ja niiden aiheuttamat muuttoliikkeet, jotka heittivät väestöä edestakaisin erityisesti Itä- ja

Pohjois-Suomessa. Sotien kohtalokkaita seurauksia oman äidinkielen käyttömahdollisuuksiin sivutaan lyhyesti Suomen karjalankielisiä käsittelevässä luvussa 6.2 (s. 72), mutta yhtä lailla sota- ja evakko-vuosien vaikutuksia olisi ollut aiheellista käsitellä saamelaisväestöä esittelevässä luvussa 6.1. Sinänsä mielenkiintoinen ja artikkeliin hyvin sopinut aihepiiri olisi ollut myös sotia seuranneiden muuttoliikkeiden vaikutus suomen vanhoihin aluemurteisiin. Ylipäätään sotavuosien vaikutukset suomalaiseen kielimaisemaan ovat olleet hyvin moninaiset, eikä ajanjakson kaikkia monikielisen kanssakäymisen konteksteja vieläkään tunneta yksityiskohtaisesti (mm. suomalaissivulien sotavuosina tekemästä käännös- ja tulkkaustyöstä ks. Kujamäki 2020).

Erikseen tarkennusta vaatii kaksi Paunosen artikkelissa esitettyä yksityiskohtaa. Taulukko 1 esittää eniten Suomessa puhutut vähemmistökielet (s. 82). Koska teos on tarkoitettu hyvin monenlaisille lukijoille, tässä kohden olisi ollut paikallaan täsmentää, että kielitilastot kertovat vain sen, mitä kulloinkin on tilastoitu. Olennaista on huomata esimerkiksi se, että Suomessa voi ilmoittaa äidinkielekseen vain yhden kielen ja että tämän kielen on vieläpä oltava sellainen, jolle löytyy tunnus kansainvälisestä ISO 639-1 -standardista (Latomaa 2012: 529–530).¹ Jos omalle äidinkielelle ei ole standardissa koodia, väestörekisteriin on valittava kaatoluokka ”muu kieli”. Tällainen tilastointitapa jättää lukuisia kieliä näkymättömiin (Karlsson 2017: 80–81).

Toinen pieni mutta merkityksellinen huomio liittyy loppuviitteessä 13 esitettyyn tulkintaan, jonka mukaan Sortavalan yhteydessä ilmaisu ”kaikki neljä (kieltä)” olisi tarkoittanut suomea, ruotsia, venäjää ja karjalaa. ”Neljäs kieli” ei kuitenkaan Sortavalankaan kuvauksissa – valitettavasti – viittaa karjalaan vaan sak-

1. Yhden äidinkielen rajoituksesta tosin mainitaan teoksessa Dabóczyn artikkelissa (s. 174).

saan (Karttunen 1932: 324–325). Karjalan sijaan niputettiin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen kirjallisissa lähteissä hyvin tavallisesti samaan luokkaan suomen kanssa (Uusitupa & Koivisto 2020: 154).

Vaikka artikkeli ei ole varsinainen hankkeessa kerättyyn haastatteluaineistoon perustuva tutkimusartikkeli, siinä annetaan joitakin esimerkkejä myös kielielämäkerta-aineistosta. Katkelmilla havainnollistetaan esimerkiksi helsinkiläisen slangin puhujan muualla Suomessa osakseen saamaa negatiivista kohtelua (s. 69) ja romaninaisen työelämässä kohtaamia ennakkoluuloja (s. 74). Esimerkkejä on poimittu myös muun muassa kaunokirjallisuudesta, sanomalehdistä ja julkisuuden henkilöiden puheista ja haastatteluista. Esimerkit tuovat yleisen tason rinnalle yksilön näkökulman ja muistutavat, että kieltä käyttävät aina ihmiset ja että kielten ja murteiden kohtaamiset tarkoittavat aina *niitä puhuvien ihmisten* kohtaamisia. Kirjoitus osallistuu myös ajankohtaiseen keskusteluun suomen kielen käyttöaloista ja muistuttaa, ettei ole mitenkään itsestään selvää, että Suomessa on tänä päivänä kaksi kansalliskieltä, suomi ja ruotsi.

Suhtautuminen omaan kieleen ja monikielisyteen

Toisessa osassa ”Oma kieli ja monikielisyys” tarkastellaan sitä, miten haastatteluaineistossa suhtaudutaan monikielisyteen ja millaisia merkityksiä omalle kielelle haastattelupuheessa annetaan. Osion neljä artikkelia havainnollistavat, miten yksilö voi identifioitua samanaikaisesti kahteen tai useampaan kieleen.

Osion aloittaa Kaarina Hipin artikkeli ”Monikielisyteen suhtautuminen kielielämäkertojen valossa”, jossa tarkastellaan, miten eritaustaisten haastateltavien kieliasenteet ovat yhteydessä heidän elämänhistoriaansa ja kielitaustaansa. Ar-

tikkelissa esitellään muun muassa suomea ja kiinaa äidinkielenään puhuva M1980², joka suhtautuu Rauman murteen ymmärtämiseen positiivisena haasteena (s. 118), sekä radiotoimittajana työskennellyt N1946, joka kertoo käyttäneensä työssään myös toista äidinkieltään karjalaa, vaikka se herätti osassa kuulijoita ärtymystä (s. 126–127). Kirjoittaja liittää karjalanpuhujan havainnot osaksi laajempaa keskustelua tiedotusvälineissä hyväksyttävistä kielimuodoista. Vaikka puhekielisyys on vallannut 1990-luvulta alkaen alaa, moni toivoisi yhä kuulevansa mediassa suomen yleiskieltä. Tässä kohden olisi voinut olla mielenkiintoista kertoa, että sittemmin myös karjala on saanut mediatilaa, sillä Yle on lähettänyt karjalankielisiä uutisia säännöllisesti vuodesta 2015 (Giloeva & Kok 2021).

Marika Tandefeltin artikkeli ”Kotiseutu ja äidinkieli” nostaa esiin Suomen ruotsinkielisen väestön monimuotoisuuden. Eri puolilla Suomen ruotsinkielistä ja kaksikielistä rannikkoa asuvilla ruotsinkielisillä voi olla hyvin erilaiset mahdollisuudet toimia arjessa eri kielillä, eikä yhtä tyypillistä ruotsin kielen puhujaa ole. Myös ympäröivä yhteiskunta ja ruotsin kouluopetus ovat vuosikymmenien aikana muuttuneet. Haastateltujen yhteinen kokemus on, että suomen kielen käyttöalat ovat monissa tilanteissa kasvaneet ruotsin kustannuksella. Myös asenteet ruotsin puhumista kohtaan ovat heidän mukaansa yhteiskuntatasolla muuttuneet negatiivisemmiksi, vaikkei muutosta välttämättä välittömässä kieliympäristössä tuodakaan esiin.

Vähemmistökielen puhujien näkökulmaa jatkaa Katalin Dabóczyn artikkeli ”Monikielisten vanhempien kielivalintoja perheessä”. Aihe on tärkeä, koska (vähemmistö)kielen elinvoimaisuuden säilyttä-

2. Teoksen artikkeleissa haastateltaviin viitataan tunnuksilla, joissa alkuosa (M tai N) ilmaisee haastateltavan sukupuolen ja jälkiosa (esim. 1980) syntymävuoden (s. 16–17).

misen kannalta juuri lapsipuhujat ovat ratkaisevassa asemassa. Analyysi osoittaa, että vähemmistökielen siirtäminen lapselle ja lapsen kasvattaminen monikieliseksi vaatii paitsi vanhempien päättävyyttä myös ulkopuolelta tulevaa tietoa ja tukea. Kyse ei siis lopulta ole vain yksilöiden valinnasta vaan myös yhteiskunnallisista päätöksistä ja arvostuksista.

Toisen osan päättää Pauliina Latvala-Harvilahden ja Pia Olssonin artikkeli ”Paluu kielelliselle kotiseudulle”, joka jatkaa pohtimalla osin jo Tandefeltin artikkelissa esillä olleita teemoja kielen suhteesta paikkaan ja merkityksellisiin ihmissuhteisiin. Artikkelissa analysoidaan yhtä kielielämäkertaa ja kysytään, millaisia merkityksiä kielelle annetaan haastattelukerronnassa ja elämäntarinoissa. Tarkastelun kohteena on inarinsaamelainen Aimo, joka on ollut esillä jo valokuvanäyttelyssä ja josta siksi käytetään myös artikkelissa etunimeä. Aimo on asunut usealla paikkakunnalla Pohjois- ja Etelä-Suomessa mutta paluumuuttanut Saamenmaalle aikuisiällä. Saamen kielenkin Aimo on opetellut vasta aikuisena osin omien lastensa innostamana. Kielen avulla hän on löytänyt uuden yhteyden myös muistisairaaseen isäänsä. Artikkelin kuvaava lämminhenkisesti, miten eri kielet ovat kuuluneet yhden henkilön elämässä eri tavoin eri elämäntilanteisiin, perhe-suhteisiin ja paikkoihin.

Pienoiselämäkertoja

Teoksen kolmas osa ”Kielenkäyttäjät satavuotiaan Suomen kielimaisemassa” sisältää 11 pienoiselämäkertaa, joista jokainen esittelee yhden hankkeessa haastattelun kielenkäyttäjän. Pienoiselämäkerrat koostuvat Sakari Röysköön ottamista valokuvista ja teoksen toimittajien haastattelujen pohjalta laatimista, noin puolentoista sivun mittaisista tiivistelmistä. Teokseen valitut haastatellut ovat olleet jo aiemmin esillä omilla nimillään ja valokuvillaan hankkeen valokuvanäyttelyissä vuonna

2019. Osa teokseen valituista valokuvista on kuitenkin ennen näkemättömiä, ja lisäksi teoksen sisältämät tiivistelmät ovat johdantoartikkelin mukaan (s. 32) jonkin verran pidempiä kuin näyttelyssä esillä olleet elämäkertatekstit. Yhdentoista pienoiselämäkerran lisäksi osio sisältää valokuvan Aimesta, jonka elämäntarina esitellään yksityiskohtaisesti Latvala-Harvilahden ja Olssonin artikkelissa.

Pienoiselämäkerrat on sijoitettu teoksessa tutkimusartikkelien keskelle, mikä on ratkaisuna onnistunut. Valokuvat ja yksittäisten kieltenkäyttäjien elämäntarinat saavat teoksen keskellä ansaitsemansa huomion ja muistuttavat todellisista henkilöistä lyhenteiden takana. Samalla ne tarjoavat miellyttävän hengähdystauon tutkimustekstin lukemisesta.

Kieliasenteita ja kielellistä variaatiota

Teoksen neljäs ja viimeinen osa ”Käsityksiä kielenkäytöstä ja kielimuotojen kirjoja” sisältää kolme tutkimusartikkelia, joista kaksi ensimmäistä käsittelee kieliasenteita ja kolmas kielellistä variaatiota. Hanna Lappalaisen artikkelissa ”Millaista kohteliaisuutta suomalaiset arvostavat asiakaspalvelussa?” tarkastellaan haastateltavien käsityksiä tilanteeseen sopivasta kielenkäytöstä ja ei-kiellellisestä toiminnasta asiakaspalvelutilanteissa. Erityisesti huomiota saavat haastateltavien käsitykset sinuttelusta ja teitittelystä, joista on haastatteluissa usein kysytty erikseen ja joita käsitellään artikkelissakin omassa laajassa alaluvussa (s. 274–281). Kiinnostavaa on, että vaikka osa haastateltavista korostaa, että ei-kiellellinen toiminta on kohteliaan vaikutelman syntymisessä jopa olennaisempaa kuin se, mitä tai miten jotain sanotaan (s. 262), merkitystä on selvästi myös sillä, miten sanottava muotoillaan ja mitä kielimuotoa tilanteessa käytetään. Yhteistä useille haastateltaville vaikuttaa olevan esimerkiksi se, että he arvostavat omalla äidinkielellään saatavaa

palvelua (s. 271–273). Keskeinen tulos on, että suomalaisten kohteliaisuusodotuksia muokkaavat tekijät ovat moninaisia ja osin yksilöllisiä. Iän tai murretaustan kaltaisia tekijöitä merkittävämpää voi olla esimerkiksi haastateltavan omakohtainen kokemus jonkin toisen kulttuurin asiakaspalvelu- ja puhuttelukäytännöistä.

Katri Priiki esittää puolestaan artikkelissaan kysymyksen ”Mikä kielessä ärsyttää?”. Ilahduttava tulos on, että kolmannekselle haastateltavista ei tule kysyttäessä mieleen mitään ärsyttävää. Erityisen huolestuttavat ärsyntyvän nuoret miehet. Haastattelussa esitetään kuitenkin paljon lievähköjä kannanottoja, ja haastateltavat kertovat runsaasti esimerkkejä kielenpiirteistä tai kielenkäyttötavoista, jotka eivät varsinaisesti ärsytä mutta jotka muun muassa ”kuulostavat vieraalle”, ”särähtävät korvaan” tai ovat ”outoja” tai ”jänniä” (s. 293, 297). Tutkimus tarjoaa tervetulleen vertailukohdan aiemmille lähinnä verkkokeskusteluaineistoihin pohjautuneille ärsyttävyystudkimuksille ja monipuolistaa kuvaa siitä, millaisiin kielenpiirteisiin ja kielenkäyttötapoihin suomalaiset kiinnittävät huomiota ja miten he näitä ilmiöitä kuvailevat.

Neljännän osan ja koko kokoelman päättää Pirkko Nuolijärven artikkeli ”Monipaikkainen kielenkäyttäjä 2010-luvun Suomessa”. Artikkelin alussa luodaan katsaus Suomen väestön ja haastateltavien muuttohistoriaan yleisellä tasolla. Tämän jälkeen tarkasteltavaksi otetaan kielellinen variaatio kahdeksassa haastattelussa, joista neljässä haastateltava on muuttanut päämurrealueelta toiselle ja joista neljässä hän on elänyt samalla paikkakunnalla koko elämänsä. Tarkasteltavia kielenpiirteitä ovat muun muassa *t:n* heikon asteen ja *ts:n* vastineet, *A*-loppuisten vokaalilyhtymien edustus sekä yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit ja niiden taiputus. Keskeisiä kysymyksiä ovat, millaiset variantit muuttajien puheessa viittaavat lapsuuden ja nuoruuden kieliympäristöön

ja millaiset alueellisesti leimalliset variantit näkyvät paikallaan pysyneiden kielessä. Tulokset viittaavat aiempiin tutkimustuloksiin yhdistettynä siihen, että Suomessa olisi muotoutumassa uudenlainen standardipuhekieli, jota käyttävät eritaustaiset suomen puhujat ja joka sisältää monien piirteiden osalta lähinnä alueellisesti tunnusmerkkittäviä variantteja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että variaatio olisi katoamassa. Kielenkäyttäjät identifioituvat usein moneen paikkaan ja yhteisöön, ja tämä monipaikkaisuus kuuluu myös heidän puheessaan, tulevaisuudessakin.

Lopuksi

Suomalaisten kielellistä elämää on huolella rakennettu kokonaisuus, jonka kaikki artikkelit ovat hyvin kirjoitettuja ja muo-doltaan viimeisteltyjä. Vaikka artikkelikokoelmasta voi tietenkin poimia luettavaksi myös vain yksittäisiä artikkeleita tai tutkimustuloksia, teos kokonaisuutena on enemmän kuin osiensa summa, minkä vuoksi siihen kannattaa myös tutustua sellaisena. Teoksen luettavuutta ja helppokäyttöisyyttä olisi kuitenkin voinut vielä parantaa eräillä muutoksilla. Huomiota herättää ensinnäkin haastattelukatkelmissa käytetty kirjasinkoko, joka on melko pieni. Laajalle lukijakunnalle suunnatussa teoksessa suurempaa kirjasinkokoa olisi voinut perustella jo saavutettavuuden näkökulmasta, vaikka se olisi epäilemättä kasvattanut kokonaisu-sivumäärää.

Toinen huomio liittyy asiasanahakemistoon. Kaikki teoksen eri osista poimitut hakusanat on nyt listattu samaan hakemistoon huolimatta siitä, onko kyseessä esimerkiksi kielen tai murteen nimi (esim. *albania*, *kaakkoishämäläiset murteet*), paikannimi (esim. *Ekenäs*), kielenpiirre (esim. *NUT-partisiippi*) vai kielioppitermi (*nollapersoonainen*). Paikannimiä lukuun ottamatta hakemisto ei sisällä erisnimiä, joten esimerkiksi henkilöiden (esim. *Gösta*

Ågren s. 143), yhdistysten (esim. *City-såmit* s. 212), poliittisten elinten (esim. *Saamelaiskäräjät* s. 71) ja kulttuuri-instituutioiden (esim. *Romanikulttuurin museo* s. 74) nimet eivät ole mukana. Myöskään kaikkia paikannimiä ei ole hakusanoitettu (esim. *Raja-Karjala* s. 71–72, *Petolahti ~ Petalax* s. 156). Listausperiaatteiden lisäksi joitakin kysymyksiä herättää asiansanojen järjestyshierarkkisesti. Ylemmän tason hakusanoiksi on erotettu muun muassa *kieli*, *kielimuoto* ja *murre*. Esimerkiksi *kielen* alta löytyvät paitsi kielten nimet myös sellaiset edusosan *kieli* sisältävät termit kuin *ensikieli*, *salakieli*, *valtakieli*, *vähemmistökieli* ja *äidinkieli*. Samalla tavoin *murteen* alle on hakusanoitettu sekä murteiden nimiä että muita asiansanoja (esim. *aluemurre* ja *lähtömurre*). Yksityiskohtana mainittakoon, että *inkerinsuomi* löytyy *kielimuoto*- (eikä siis *murre*-) hakusanan alta. Valinnalle on varmasti perustelunsa, mutta ne eivät avaudu lukijalle. Lukijaa olisi helpottanut, jos nyt yhdeksänsivuinen hakemisto olisi jaettu useammaksi pienemmäksi hakemistoksi. Jo kielten, murteiden ja muiden kielimuotojen erottaminen omaksi kielihakemistokseen olisi selkeyttänyt, mistä kohden hakemistoa mitään sanaa kannattaa etsiä. Myös hakemistoon poimitujen sanojen ja sanaliittojen valikointiperiaatteita olisi voinut vielä yhdenmukaistaa.

Suomalaisten kielellistä elämää on suurelle yleisölle laadittu teos, jonka pariin mahdollisimman laajan lukijakunnan myös toivoisi löytävän. Teoksen kieli-poliittinen sanoma on painava, ja teoksen merkitys kielitietoisuuden kasvattajana on ilmeinen. Valtaosa artikkeleista on hankkeessa kerättyyn haastatteluaineistoon perustuvia tutkimuksia, mutta teoksessa kerrotaan myös katsauksenomaisesti suomalaisesta kielimaisemasta ennen ja nyt. Teoksen artikkelit tuottavat uutta tietoa suomalaisesta kielimaisemasta erityisesti yksilöiden havainnoimana ja kokemana. Myös hankkeessa tuotettu valokuva-aineisto pääsee esille. Erityisen ilahdut-

tavaa teoksessa ja koko hankkeessa onkin tapa, jolla siinä on tuotu yhteen tiede ja taide ja eri tieteenalojen edustajat. Hankkeessa kerättyä aineistoa tullaan varmasti hyödyntämään tulevaisuudessa hyvin monenlaisissa tutkimusasetelmissä. Ehkä teos rohkaisee etsimään vastauksia uusiin tutkimuskysymyksiin myös jo aiemmin kerättyistä aineistoista.

MILLA UUSITUPA
etunimi.sukunimi@uef.fi

Kirjoittaja on tutkijatohtori
Itä-Suomen yliopistossa.

Lähteet

- 100suomalaista-verkkosivusto = Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa. Ikkunoita satavuotiaaseen Suomeen. <https://blogs.helsinki.fi/100suomalaista/> (20.4.2021).
- GILOEVA, NATALIA – KOK, MARIA 2021: Päivittyvä karjalan kieli. *Yle uudizet karjalakse*. Käännösolmuja ja niiden ratkaisuja. – Pekka Suutari (toim.), *Karjalankieliset rajalla* s. 229–250. Kultaneito XXI. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- HÄMYNEN, TAPIO 1993: *Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- KARLSSON, FRED 2017: *Suomen kielet 1917–2017*. Lingsoft Language Library -julkaisuja nro 1/2017. Turku: Lingsoft.
- KARTTUNEN, U. 1932: *Sortavalan kaupungin historia*. Sortavala: Sortavalan kirjapainon osakeyhtiö.
- KUJAMÄKI, PEKKA 2020: ”Tulkkia tarvittiin aina ja joka paikassa” Jatkosota kielten, viestinnän ja välittämisen tilana. – Leena Kolehmainen, Helka Riionheimo & Milla Uusitupa (toim.), *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyys-teen* s. 191–226. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1461. Helsinki: Suo-

- malaisen Kirjallisuuden Seura.
- LATOMAA, SIRKKU 2012: Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. – *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5) s. 525–534.
- MONONEN, KAARINA – LAPPALAINEN, HANNA 2020: Taidetta ja tutkimusta näyttelyssä. Kuinka valokuvat yhdistyvät kielellisiin elämäkertoihin? – Heli Paulasto & Sari Pöyhönen (toim.), *Kieli ja taide. Soveltavan kielentutkimuksen ja taiteen risteämiä* s. 1–31. A-FinLA-e 12. <https://doi.org/10.30660/afinla.84523>.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankeeseen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- UUSITUPA, MILLA – KOIVISTO, VESA 2020: *Monikielinen Raja-Karjala*. – Leena Kolehmainen, Helka Riionheimo & Milla Uusitupa (toim.), *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyyteen* s. 143–190. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1461. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1970: *Vuosikymmen kielellähoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kielitiede ja normatiivisuus

Aleksi Mäkilähde, Ville Leppänen & Esa Itkonen (toim.): *Normativity in language and linguistics*. Studies in Language Companion Series 209. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2019. 272 s. ISBN 978-90-272-0399-1.

Kielen suhdetta normiin voi lähestyä monelta kannalta: Arkiajattelussa aikuiselle oppijalle kieli voi näyttäytyä normien kudelmana, mutta toisaalta kielen rekistereihin ja niiden käyttöaloihin liittyvien normien rikkomisen on tavanomainen puheenaihe. Normit liittyvät myös kirjakielten standardisaatioon, joka on normittamisen historiaa. Aleksi Mäkilähden, Ville Leppänen ja Esa Itkonen toimittamassa artikkelikokoelmassa *Normativity in language and linguistics* viitataan kaikkiin edellä mainittuihin merkityksiin, mutta normista ja normatiivisuudesta teos puhuu pääasiallisesti kielitieteen filosofian ja metateorian tasolla sivuten myös kielifilosofian ja kielitieteen metodologian kysymyksiä.

Vaikka teosarvioissa on tavanomaista kuvata ensimmäisenä teoksen sisältöä, tässä tapauksessa on tarpeen aloittaa teoksen lähtökohdan selvittämällä. Artikkelikokoelman näkökulma normatiivisuuteen liittyy nimittäin keskeisesti siihen, mikä asema käsitteellä on Esa Itkonen ajattelussa. Toimituskunnan jäsen ja kokoelman ensimmäisen artikkelin kirjoittaja kritisoi ydinteoksissaan (Itkonen 1978, 1983) chomskylaisen formalismin itseymmärrystä empiirisenä tieteenä, ja kritiikin keskiössä on nimenomaan tämän ajattelutavan suhde normatiivisuuteen.

Ei ole mahdollista summata normatiivisuuden merkitystä Itkonen ajattelussa muutamalla virkkeellä. Kiistatonta on kuitenkin, että hänelle kieli on lähtökohdiltaan normatiivinen, koska se on sosiaalinen ja jaettu – ja juuri normatiivisuuden sivuuttaminen koituu Chomskyn generatiivisuuden kohtaloksi. Tosin myös kognitiivinen kielitiede sortuu Itkonen mukaan samaan huolimatta siitä, että sen syntyhistoria liittyy generati-